

Razvoj tehnologije pridobivanja lesa v snežniških gozdovih

The Development of the Wood Production Technology in the Snežnik Forests

Peter JEŽ*

Izvleček:

Jež, P.: Razvoj tehnologije pridobivanja lesa v snežniških gozdovih. *Gozdarski vestnik*, 67/2009, št. 5–6. V slovenščini z izvlečkom v angleščini, cit. lit. 6. Prispevek seznanja z uvajanjem novih tehnologij v snežniške gozdove v času več kot sto let. Opozori tudi na ovire, ki spremljajo uvajanje novosti. Prevod Breda Misja, jezikovni pregled slovenskega besedila Marjetka Šivic.

Ključne besede: pridobivanje lesa, tehnološki razvoj, strojna sečnja, Snežnik, Gozdno gospodarstvo Postojna

Abstract:

Jež, P.: The Development of the Wood Production Technology in the Snežnik Forests. *Gozdarski vestnik (Professional Journal of Forestry)* 67/2009, vol. 5-6. In Slovenian, abstract in English, lit. quot. 6. The article presents introducing new technologies in the Snežnik forests during a period of more than hundred years. It also draws attention to the obstacles accompanying novelties. Translated by Breda Misja, proofreading of the Slovenian text Marjetka Šivic.

Key words: wood production, technological development, machinery cutting, Snežnik, Gozdno gospodarstvo Postojna

1 UVOD

V prispevku skušamo predstaviti le tiste dogodke na področju razvoja tehnologije pridobivanja lesa in njegove primarne predelave v zgodovini snežniških gozdov, ki so se pojavili v razvoju kot zgodovinska nujnost in so bistveno spremenili način gospodarjenja z gozdovi. V zgodovino smo posegli nekoliko dlje kot sto let nazaj, ker menimo, da je mejnik, ki je pomemben za zdajšnje stanje snežniških gozdov, leto 1853, ko je snežniško gospostvo prešlo v last rodbine Shönburg. Nekoliko več pozornosti smo namenili tistim dogodkom, ki sicer niso širše znani.

2 PRVI »GOZDNI PROIZVODI«

„V Starih urbarjih in arhivih so navedeni kot glavni gozdni proizvodi bukov žir in lov na polhe. Potem ko lepe, visokokrošnjate stare bukve kažejo bolezenske znake in jih navrtajo bukove gobe, pridejo nabiralci gob in naberejo tretji glavni gozdni proizvod - kresilne gobe. Končno pepelarne še posebno rade požgejo bukev in povzročijo njen pogreb, da bi iz pepela proizvajali najboljšo ilirsko pepeliko, ki hkrati postane četrti najpomembnejši gozdni proizvod.“ Tako v svojih spominih, zapisanih v zapiskih Snežnik in Shönburški vladarji, opisuje gospodarsko vrednost snežniškega gospostva in bukovega

lesa v davnih časih nadgozdar in upravitelj posestva v obdobju vladavine rodbine Shönburg, Henrik Shollmayer - Lichtenberg (Schöllmayer – Lichtenberg, 1998). Nekaj prihodkov je bilo še od minimalnih odškodnin, ki so jih kmetje plačevali za odvzem jelovega lesa, krčenje gozdov za travnike in gozdno pašo. „Veliki gozd“, kot so domačini imenovali gozdove snežniškega gospostva, je bil vreden le toliko, kolikor ga je bilo mogoče gospodarsko izkoriščati. Zato tudi ni čudno, da je sorazmerno pogosto menjaval lastnike.

Šele po letu 1853, ko je gospostvo na dražbi prešlo v last družine Shönburg, so se za njegov razvoj začeli boljši časi. Ko je posestvo leta 1860 prevzel princ Georg, ki mu je bilo ob nakupu tudi namenjeno, so bile odprave servitutov šele v začetni fazi. Edini revir, ki je bil servitutov delno prost in je zaradi bližine morja in Reke tudi prinašal lesne prihodke, je bil revir Klana (zdajšnje Gomance). Omenili smo že, da so v drugih revirjih les iglavcev jemali servitutni upravičenci, gospostvu pa so ostali velikopovršinski bukov gozdovi, katerih les ni bil dosti vreden. Zato je

* P. J. univ. dipl. inž. gozd. Gozdno gospodarstvo Postojna, Vojkova 9, 6230 Postojna

bila prva naloga najti pot za ustrezno vrednotenje bukovega lesa.

Tako so že leta 1873 začeli postavljati tovarno, v kateri bi s pomočjo suhe destilacije bolje ovrednotili bukov les. Produkti suhe destilacije, oglje, katran, in dragoceni lesni cvet (lesni kis, apno, metilni alkohol), so bili zelo iskani. Za lokacijo tovarne so zaradi zaprtosti gozdov s cestami in racionalizacije pri prevozu težkega bukovega lesa izbrali Leskovo dolino, čeprav pomanjkanje vode ni bilo v prid taki odločitvi. Tudi z izbiro tehnologije dunajskega kemika barona Reichenbacha niso imeli srečne roke. Prvo Reichenbachovo peč za destilacijo oglja so zaradi neustreznosti odstranili že čez dobra tri leta, leta 1877. Zamenjali so jo z ležečo železno retortno pečjo nemškega proizvajalca, ki pa tudi ni ustrezala potrebam, saj je žal prinašala premajhne dobičke na izdelek. Po petnajstih mesecih so jo dali v temeljit remont. Zaradi slabega povpraševanja po oglju in padcu cen očetne kisline pa so leta 1879 do nadaljnjega ustavili obratovanje tovarne. Že naslednje leto je tovarno od gospostva vzela v zakup v Lyonu ustanovljena delniška družba z imenom Societé forestiere&industrielle de Leskova dolina. Francozi so v tovarno veliko vložili, zgradili so nove stavbe, vse predelali, zavrgli staro peč in postavili novo premično francosko retorto. Bukov les za destilacijske proizvode so kupovali od snežniškega gospostva. Kljub številnim poskusom, menjavam vodstev in še eni dokapitalizaciji tudi Francozom ni uspelo. Vztrajali so do leta 1888, ko je firma propadla, ves inventar pa je pripadel gospostvu Snežnik. O aktualnosti destilacijskih proizvodov v tistem času priča še en poskus ponovnega zagona proizvodnje, takrat z italijansko firmo na Marofu leta 1894, ki je tudi propadel. Kljub za tiste čase sodobni tehnologiji in tržno zanimivim proizvodom projekt ni nikoli uspel. Mogoče je njegovim snovalcem manjkalo le nekoliko sreče.

3 PO ODPRAVI SERVITUTOV ZAČNEJO ODPIRATI GOZDOVE S CESTAMI

Snežniški gozdovi so bili že od davnih časov prepredeni s številnimi tovnimi potmi in stezami, cest pa ni bilo. Lastniki Snežnika v ceste, ki bi omogočale transport težkega lesa,

niso vlagali, saj bi s tem pridobili le servitutni upravičenci.

Šele v desetletju po letu 1860, ko je zemljiška odveza že naredila korak naprej in so bila vzhodna pobočja Snežnika prosta servituvov, je princ Gregor dovolil tamkajšnje predele odpreti s cestami. Tako so začeli graditi ceste proti Leskovi dolini in Bičkim lazom. Za tem so gradili še druge ceste. Leta 1872 je bil za vodjo posestva postavljen višji gozdar Obereigner, ki je najprej do konca izpeljal odpravo servituvov še na pivški strani posestva. Tako je bila posest pripravljena za urejeno gospodarjenje. Hkrati je začel po lastnih načrtih intenzivno odpirati gozdove z gozdnimi cestami (Schöllmayer – Lichtenberg, 1998). Do leta 1914, ko je nadaljnjo izgradnjo prekinila prva svetovna vojna, so zgradili cestno omrežje z več kot 200 kilometri cest, ki so še vedno glavno cestno omrežje na območju snežniškega posestva. Veliko so vlagali tudi v pogozdovanje, nego gozdnih kultur, z intenzivnim gojenjem gozdov pa so načrtno povečevali delež jelovih sestojev in skupne lesne zaloge, ki je postopno obetala večje donose.

Zaradi večjega poseka iglavcev je nastala potreba po gradnji parne žage. Leta 1906 so bili narejeni načrti in predračun za postavitve žage v Leskovi dolini, vendar so se zaradi pomanjkanja vode, slabih izkušenj s tovarno za suho destilacijo in vse boljše odprtosti gozdov odločili za gradnjo v dolini, na Marofu. Na kraju, kjer je že stala stara žaga, so leta 1913 zgradili novo, sodobno. Stroj je opremo je dobavila firma Esterer iz Altöttinga, ki je bila takrat in je še vedno ena vodilnih proizvajalk žagarske tehnologije v svetu. Žago so najprej dali v zakup italijanski firmi iz Vidma, s katero so imeli desetletno pogodbo o prodaji lesa. Po začetku prve svetovne vojne pa so v lastni režiji začeli delati za avstrijsko vojsko. Ob koncu vojne so obrat še razširili. Žagarska dejavnost se je na omenjeni lokaciji brez večjih prekinitev ohranila vse do danes.

V obdobju med obema vojnama je bilo posestvo razdeljeno med dve državi, pomembnih dogodkov za razvoj posestva in tehnologije izkoriščanja gozdov pa ni bilo. Predvsem italijanska vojska je zgradila nekaj novih cest za potrebe oskrbe svojih obmejnih postojank.

4 V ZAČETKU ŠESTDESETIH LET SE ZAČNE NOVA DOBA PRIDOBIVANJA LESA

Naslednji pomemben mejnik v razvoju tehnologije pridobivanja lesa je šele uvedba motornih žag v začetku šestdesetih let dvajsetega stoletja. Prve motorne enoročne žage so bile nabavljene leta 1960 in so v družbenih gozdovih do leta 1964 popolnoma zamenjale ročne žage. Uvedba je pomenila revolucionarno racionalizacijo in z razvojem tudi humanizacijo dela sekačev. Novost se je uveljavila bliskovito, saj cena lesa ni več poravnala stroškov ročnega dela. Od nabave prve enoročne motorne žage, leta 1960, do trenutka, ko je bil celoten etat posekan ter les obdelan z motornimi žagami, je minilo le pet let.

Še pomembnejšo tehnološko spremembo je pomenila uvedba mehaniziranega spravila lesa s traktorji, saj je terjala izgradnjo mreže traktorskih vlak. Tako so že leta 1960 začeli spravljati les z dvema fergusonoma Fe-35, standardni tip, leta 1962 pa so jih kupili še šest. Idejni vodja je bil Amer Krivec, pozneje profesor na Gozdarskem oddelku Biotehniške fakultete. Že po slabem letu dela (junij 1961) sta bila pripravljena predstavitev in posvetovanje o mehanizaciji v izkoriščanju gozdov. Na predstavitvi na Gozdnem obratu Ilirska Bistrica je bilo prikazano delo s traktorji z naslednjimi priključki:

- preproste sanke za vlačenje drv, narejene v lastni delavnici,
- sankalna plošča s kobilico,
- nosilni drog,
- polovične gosenice.

O velikem zanimanju za rezultate kaže že čez eno leto (junij 1962) organizirano Zvezno posvetovanje, ki se ga je udeležilo 150 strokovnjakov iz 61 podjetij iz vse Jugoslavije.

Postojna je bila prva v Sloveniji in tudi v Jugoslaviji, ki je začela sistematično uvajati traktorje kolesnike za spravilo lesa. Postala je poskusni center tovarne IMT iz Beograda za višinske predele Jugoslavije.

Mehanizacija spravila lesa se je postopno širila; na Mašunu se je maja 1962 za gozdarske traktoriste usposabljal 10 tečajnikov iz vse Slovenije.

Do leta 1964 so bili traktorji opremljeni z vlečnim drogom, po tem letu in do konca leta 1969 pa z jarmom. Ves les do traktorske vlake so morali spraviti furmani. Po letu 1969 so bili nabavljeni močnejši traktorji (IMT 558), ki so bili opremljeni z vitli, tako da so les lahko spravljali od panja in ga vlačili do kamionske ceste. Kot vse novosti so tudi te na eni strani spremljali odpori, pomisleki, na drugi pa navdušenje.

V začetku sedemdesetih let je bilo s traktorji od panja do ceste spravljeno le 20 % posekanega lesa, saj gozdovi niso bili odprti z vlakami.

Nato sta sledili intenzivna gradnja traktorskih vlak in gostitev cestnega omrežja, vendar je šele strojna izgradnja traktorskih vlak z buldožerji v drugi polovici sedemdesetih let prinesla hitrejši napredek. Spet smo se srečevali z odpori in težavami (del strokovnega kadra je temu nasprotno, škoda je pogosto nastala tudi zaradi slabe usposobljenosti strojnikov za delo v popolnoma drugačnih razmerah, kot so delali dotlej), postopno so se razmere urejale in delo je steklo. V letih od 1976 do 1979 je bilo na postojnskem gozdnogospodarskem območju zgrajenih 2.134 km vlak ali vsako leto več kot 500 km. Konec desetletja je bilo spravilo povsem mehanizirano. Mrežo traktorskih vlak, sicer bolj kozmetično, dopolnjujemo še zdaj.

Prirejenim kmetijskim traktorjem se postopno priključijo pravi gozdarski traktorji, v vseh pogledih prirejeni za delo v gozdovih. Tudi to novost spremljajo pomisleki, vendar se ob primerni pripravi dela in ustrezni organizaciji dobro vključijo v delo v gozdni proizvodnji.

5 TUDI V SNEŽNIŠKE GOZDOVE PRIHAJAJO NOVE TEHNOLOGIJE PRI PRIDOBIVANJU LESA

Pri nas so desetletji do konca dvajsetega stoletja gozdarstvo na žalost bolj zaznamovale družbenopolitične kot tehnološke spremembe. V omenjenem obdobju nam je evropska gozdarska konkurenca z dolgimi koraki pobegnila po klancu navzgor in po našem skromnem mnenju ne samo na tehnološkem področju.

Zadnji pomemben mejnik v razvoju gozdarske tehnologije je uvedba strojne sečnje, ki smo jo v snežniške gozdove pripeljali leta 2004. Kljub

deljenim mnenjem, kot vsakič, ko so nastale velike tehnološke spremembe, je stroka na koncu ugotovila, da razvoju ni mogoče kljubovati. Bili smo prvi, ki smo strojno sečnjo uporabili v naravnih mešanih jelovo-bukovih sestojih. Z izborom ustreznih strojev in kombinacijo ročnega podiranja ter strojne izdelave in krojenja pri debelih drevesih in na pomlajenih površinah smo hitro dosegli zelo zadovoljive rezultate. Že v prvem letu smo v snežniških in javorniških gozdovih strojno posekali in spravili okoli 20.000 m³ lesa, približno 10.000 m³ pa še zunaj območja.

Kljub obetavnim začetkom pa smo po nekaj letih, kot kaže, spet na začetku. Ugotovili smo, da so poškodbe na sestoji in tleh sprejemljive in v glavnem manjše kot pri klasičnem delu, da terenskih omejitev za strojno sečnjo skoraj ni, so pa sestojne. Stroj ni najprimernejši pri ekstremno debelem drevju in v sestojih, kjer prevladujejo listavci. S spravilom vej in vrhačev ter mletjem v zelene sekance smo rešili tudi, samo za našo domovino značilen birokratski problem gozdnega reda po strojni sečnji. Kot da bi v petih letih posekali vsa, za strojno sečnjo primerna drevesa v snežniško-javorniških gozdovih. Za strojni posek leta 2009 delavci Zavoda za gozdove Slovenije niso našli niti enega samega delovišča.

V zadnjih letih smo s stroji sanirali velike površine gozdov, uničenih zaradi požarov in vremenskih ujm (Košir, Jež, 2008). Delo smo opravili hitro, varno brez poškodb in smrtnih žrtev in tako uspešno preprečili širjenje raznih škodljivcev, ki bi nujno sledile klasičnemu načinu sečnje in spravila. Širna stroka se je trepljala po prsih in si pripenjala medalje za bliskovito ukrepanje in v rekordnem času opravljene sanacije, hkrati pa sta se med gozdarje in v gozdove ponovno zavlekla spokojni mir in tišina, ki naj ju nihče ne moti, še najmanj pa nekdo, ki želi v gozd pripeljati „strojne zmaje“. Ti namreč prehitro pokažejo ekstenzivnost našega početja.

Brez zadostne količine dela za stroje v rednih deloviščih le-teh ne bomo imeli tudi takrat, ko jih bomo nujno potrebovali za sanacije po ujmah.

6 ZAKLJUČEK

Vse velike tehnološke spremembe v človeški zgodovini so se v praksi uveljavile takrat, ko so bile izčrpane možnosti starih načinov dela. Vsako novost spremlja tudi odpor, kar še toliko bolj velja, če se uvaja v gozdove, ki so pod budnim očesom ne samo stroke, ampak tudi javnosti. Zato je nujno, da so nove tehnologije temeljito pripravljene in da se hkrati z njihovem uvajanjem z njimi seznanja in nanje pripravlja tudi javnost. Vedno so s seboj prinesle nov, hitrejši ritem življenja, dela in odločanja, ki je pregovorni gozdarski konzervativnosti včasih tuj. Toda kot vidimo, jih je v zgodovini napredno razmišljujoč del stroke vedno pravočasno sprejel in si tako zagotovil nesmrtno mesto v njej. O pravilnosti odločitev in uporabi pravih tehnologij in tehnik dela mogoče najbolj pričata zdravstveno stanje in kondicija snežniških gozdov, na katere smo tako ponosni in jih tako radi kažemo domači javnosti in tujim strokovnjakom.

7 VIRI

- SCHÖLLMAYER - LICHTENBERG, H. 1998. Snežnik in schönburški vladarji. Gozdno gospodarstvo Postojna.
- KOŠIR, B., JEŽ, P. 2008. Sanacija sestojev po požaru na območju Komna. Gozdarski vestnik, 4, str. 212–225.
- KOŠIR, B. 2004. Dejavniki razvoja tehnoloških sprememb. Gozdarski vestnik, 1, stran 3–11.
- KOŠIR, B. 2004. Priprava dela za strojno sečnjo. Gozdarski vestnik, 1, stran 25–31.
- KRIVEC, A. 1961. Demonstracija in posvetovanje o mehanizaciji v izkoriščanju gozdov. Gozdni gospodar. Gozdno gospodarstvo Postojna.
- PERKO, F. 2002. Zapisano v branikah. Gozdovi in gozdarstvo od Snežnika do Nanosa skozi čas. Gozdarsko društvo Postojna. Str. 272.